

Obraz Maryi w średniowiecznych tekstach

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Mikołaj Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, RAUWF 1893, s. 14.
- Źródło: *Zdrowaś, krolewno wyborna...*, [w:] *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, wybór M. Bobowski, Kraków 1893, s. 62.
- Źródło: *Modlitewnik Nawojki*, [w:] Wojciech R. Rzepka, Wiesław Wydra, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 37–38.

- Źródło: Jan z Szamotuł Paterek, *Kazania o Maryi Pannie Czystej*, [w:] *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, oprac. M. Adamczyk, W. R. Rzepka, W. Wydra, Warszawa-Poznań 1996, s. 132–135.
- Źródło: *Rozmyślania przemyskie*, [w:] *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, oprac. Maria Adamczyk, Wiesław R. Rzepka, Wojciech Wydra, Warszawa-Poznań 1996, s. 155–156.
- Źródło: *Bogurodzica*, [w:] Wiesław Wydra, Wojciech R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 235.
- Źródło: *Posłuchajcie, bracia miła...*, [w:] Wiesław Wydra, Wojciech R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 245–246.

Obraz Maryi w średniowiecznych tekstach

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Najstarszym znanym utworem w języku polskim jest *Bogurodzica*, można ten fakt uznać za symboliczny. Zasoby polskiej literatury otwiera utwór uznany za arcydzieło, a zaczynający się od słów skierowanych do Matki Bożej. To wskazuje na znaczenie twórczości podejmującej tematykę maryjną w polskim średniowieczu.

Twoje cele

- Scharakteryzujesz Matkę Bożą na podstawie *Kazań o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka.
- Ustalisz, jakie argumenty zawarte w *Kazaniu o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka poświadczają cielesne piękno Matki Bożej.
- Wykażesz, że *Kazanie o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka ma charakter dydaktyczny.
- Określisz, jaki model przedstawiania Matki Bożej zastosował Jan z Szamotuł Paterka w *Kazaniu o Maryi Pannie Czystej*.

Popularność motywów maryjnych w polskim średniowieczu

W literaturze średniowiecznej dominują dzieła o charakterze religijnym, a postacią, która występuje najczęściej, jest Matka Boża. Jeden z pierwszych historyków zajmujących się literaturą religijną, [Mikołaj Bobowski](#), podsumował swoje poszukiwania:

((Mikołaj Bobowski

Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku

[...] dzieląc wszystkie utwory naszej poezji religijnej XV wieku, [...] otrzymujemy następujący stosunek: 19 pieśni do Matki Boskiej, 7 na Boże Narodzenie, 4 na Wielki Post, 2 na Wielkanoc [...]. Podział ten jest bardzo pouczający. Pokazuje się [najprzód](#) z niego, że najulubieńszym przedmiotem naszych poetów religijnych przed XVI wiekiem była Bogarodzica.

Źródło: Mikołaj Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, RAUWF 1893, s. 14.

Ołtarz Baldachimowy, kościół NMP (Gdańsk), ok. 1430

Źródło: Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna.

Chociaż od czasów Bobowskiego znajomość przedrenesansowego piśmiennictwa znacznie wzrosła, to proporcje między [tekstami maryjnymi](#) a dotyczącymi innych tematów nie zmieniły się. Nie jest to cecha typowa jedynie dla polskiego średniowiecza – z podobną sytuacją można zetknąć się także w literaturach innych krajów europejskich.

Źródła wiedzy o Maryi

Twórcy średniowieczni pisząc o Maryi, czerpali inspirację przede wszystkim z Biblii, choć Matka Boża nie jest szczególnie eksponowaną osobą w Ewangeliach i występuje tam jako uczestniczka tylko kilku, choć bardzo ważnych dla dziejów chrześcijaństwa, wydarzeń. Należą do nich:

- Zwiastowanie (czyli oznajmienie przez Archaniola Gabriela, że Maryja ma urodzić Syna Bożego),
- Nawiedzenie (tzn. spotkanie z krewniaczką – Elżbietą, która trzy miesiące później urodzi św. Jana Chrzciciela),
- Narodziny Jezusa, Oczyszczenie (związane z tym, że kobietę po porodzie uznawano przez pewien okres za „nieczystą” – dla Maryi skończył się on w dniu, w którym przyniesiono Jezusa do świątyni)
- towarzyszenie Jezusowi podczas Jego śmierci na krzyżu.

autor nieznany, *Maria z Dzieciątkiem, św. Szczepan i św. Leonard*, 1468

Źródło: Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna.

Chrześcijańscy teologowie poszukiwali odniesień do Maryi również w Starym Testamencie, interpretując np. wybrane fragmenty Księgi Rodzaju oraz innych ksiąg jako teksty dotyczące Matki Bożej, i w ten sposób udowadniając, że Bóg przewidział specjalną rolę dla niej w dziejach ludzkości.

Wydarzenia opisane w Ewangeliach wspominano w trakcie świąt maryjnych. W średniowieczu utrzymała się tradycja, że głównych świąt maryjnych było siedem, przy czym do tych, które upamiętniały sytuacje przedstawione w Biblii (czyli np. Zwiastowanie), dodano jeszcze inne. Czczono więc Maryję w Dzień Poczęcia (uznając, że w przypadku Maryi nie wiązało się ono z grzechem pierworodnym), Dzień Ofiarowania (zgodnie z tradycją wierzono, że 3-letnią Maryję oddano na służbę do świątyni) oraz Wniebowzięcie. Wiedzy na temat tych wydarzeń nie dostarczało Pismo Święte, lecz teksty [apokryficzne](#). Apokryfy nie znalazły się w kanonie biblijnym, choć podejmowały tematy religijne,

zazwyczaj rozwijając motywy, które w Biblii zostały tylko zasygnalizowane albo w ogóle pominięte. Wśród chrześcijan było duże zapotrzebowanie na tego typu dzieła, bo podawały one informacje pozwalające m.in. stworzyć pełniejszą biografię danej osoby.

Ogólna charakterystyka utworów maryjnych

W polskim średniowieczu pośród pieśni poświęconych Maryi w wiekach XIII i XIV dominowały utwory o charakterze modlitewno-pochwalnym i odwołujące się do tradycji liturgicznej. Do tej kategorii należy najstarszy znany nam utwór literacki w języku polskim, czyli *Bogurodzica*. Matka Boża postrzegana jest w nim jako pośredniczka między ludźmi a Bogiem, najważniejsza orędowniczka wstawiająca się za śmiertelnikami. Dominuje tu teologiczne ujęcie postaci, łączącej w sobie cechy matki, dziewicy, królowej, a tonacja utworu jest podniosła.

Od połowy XV w. częściej zaczęły się pojawiać dzieła nawiązujące do motywów wywodzących się z apokryfów. Przybierały one m.in. formę pieśni narracyjnych przedstawiających ciąg wydarzeń związanych z życiem Maryi i Jezusa. Uwydatniano w nich uczucia ludzi albo emocje samej Maryi. Ten ostatni przypadek dotyczy anonimowego *lamentu* (żału), który powstał w XV stuleciu. Tekst, który nazywano *Lamentem świętokrzyskim*, *Żalami Matki Boskiej pod krzyżem* czy też (przywołując pierwszy wers) *Posłuchajcie, bracia miła...*, ukazuje scenę mającą potwierdzenie w Ewangeliach, lecz rozbudowaną o wątki apokryficzne.

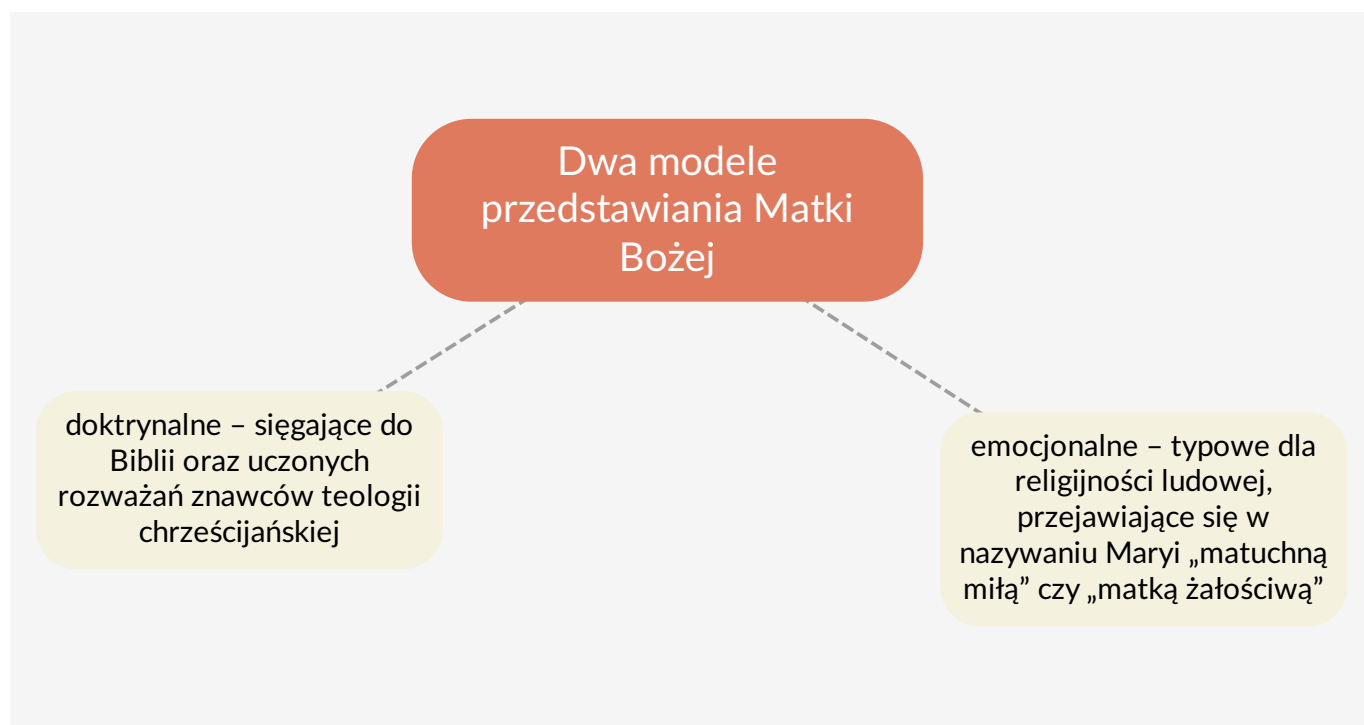

Fra Diamante, *Adoracja Dzieciątka i Ukrzyżowanie*, XV w.

Źródło: Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna.

Różnorodność gatunkowa utworów o tematyce maryjnej

O znaczeniu Maryi dla średniowiecznego chrześcijaństwa świadczy nie tylko duża liczba poświęconych jej dzieł (nie tylko literackich), ale też ich różnorodność. W piśmiennictwie polskim tej epoki można wyróżnić dwa zasadnicze modele przedstawiania Matki Bożej, których zastosowanie zależało od intencji twórcy, a ta wiązała się zazwyczaj z przeznaczeniem utworu: inaczej pisano na potrzeby liturgiczne, inaczej – by wzmocnić wiarę w prostych ludziach.

Odmienność celów, w jakich podejmowano tematy maryjne, powodowała, że twórcy odwoływali się do różnych gatunków piśmiennictwa.

Gatunki, w których w okresie średniowiecza pojawiała się tematyka maryjna

modlitwy maryjne	np. parafrazy Zdrowaś Mario... (<i>Pozdrowienia anilskiego</i>)
litanie	modlitwy złożone z szeregu inwokacji skierowanych np. do Matki Bożej, połączonych z prośbą o wstawiennictwo oraz opiekę – najbardziej znana tego typu modlitwa maryjna to <i>Litania loretańska</i> , ułożona prawdopodobnie w XII w. we Francji
godzinki	modlitwy o charakterze próśb skierowanych do Maryi, a ułożone według godzin brewiarzowych – schemat godzinek obejmuje 7 części będących odpowiednikami godzin kanonicznych z liturgii godzin; poszczególne części składają się z wstępnej inwokacji, hymnu, wersetów biblijnych, modlitwy, wezwania i polecenia godzinek
kazania	pisane po łacinie lub w języku polskim
historie biblijno-apokryficzne	ułożone wierszem lub prozą teksty epickie, przedstawiające dzieje Świętej Rodziny, np. XV-wieczne <i>Rozmyślenia przemyskie</i>
pieśni o charakterze modlitewno-pochwalnym	np. <i>Bogurodzica</i>

pieśni epicko-narracyjne	tworzone na święta maryjne, np. na Wniebowzięcie Matki Bożej – <i>Świebodność Boga żywego</i>
pieśni medytacyjno-uczuciowe	np. <i>Lament świętokrzyski</i>

Veneziano Lorenzo, *Madonna z Dzieciątkiem i świętym Bernardem*, 1356–1379

Źródło: Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna.

Zazwyczaj w utworach podejmujących tematykę maryjną koncentrowano się na sferze duchowej Maryi, jednak w średniowieczu powstawały też dzieła, które drobiazgowo przedstawiały wygląd Maryi. Jan z Szamotuł zwany Paterkiem (ok. 1480–1519), w kazaniach poświęconych Nieokalanemu Poczęciu opisał nie tylko jej cechy charakteru, ale też piękno fizyczne.

Słownik

apokryf

(gr. *ápókryphos* – ukryty, tajemny, niepojęty) – tekst religijny, nawiązujący do Biblii, który nie został włączony do kanonu Pisma Świętego, nieuznawany za natchniony, główną przyczyną ich powstania była chęć uzupełnienia szczegółów np. z życia Jezusa i osób mu bliskich. Stanowiły cenną pomoc dla zrozumienia zagadnień poruszanych w księgach biblijnych

brewiarz

(łac. *breviarium* – skrót) – w Kościele katolickim księga liturgiczna, zawierająca teksty modlitw godzin kanonicznych w języku łacińskim, podzielone na poszczególne pory roku, zawiera psalmy, hymny, modlitwy, czytania biblijne; przeznaczony głównie dla duchowieństwa, zakonnic i zakonników, ale zalecany też osobom świeckim

lament

gatunek literacki, w którym podmiot liryczny wyrażał smutek po zmarłej osobie i apelował do współuczestnictwa w cierpieniu po tej stracie; stosuje się też nazwę wywodzącą się z języka łacińskiego: planctus – płacz

parafraza

(gr. *paráphrasis* – omówienie; opowiadanie) – swobodna przeróbka utworu literackiego lub czyjeś wypowiedzi rozwijająca i modyfikująca treść pierwowzoru

literatura maryjna

twórczość poświęcona Matce Bożej

Polecenie 1

W krótkim tekście porównaj łacińską pieśń *Salve Regina* z jej polską parafrazą *Zdrowaś, królowno wyborna...* – skoncentruj się na motywach wprowadzonych do polskiej wersji utworu.

Polecenie 2

Scharakteryzuj Maryję przedstawioną w *Modlitewniku Nawojki*.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1EhM6bhY>

Średniowieczne piśmiennictwo przedstawiało Matkę Bożą na wiele sposobów. Ukazywano ją w rozmaitych sytuacjach, wykorzystując różnorodne gatunki literackie. Wśród nich szczególnego znaczenia nabrała pieśń, którą najczęściej wykorzystywano w trakcie liturgii.

Jedną z najpopularniejszych pieśni maryjnych była znana w całej Europie łacińskojęzyczna *Salve Regina*. Autorstwo pochwalnego utworu ku czci Najświętszej Maryi Panny przypisywane jest świętemu Hermanowi z Reichenau, XI-wiecznemu niemieckiemu mnichowi benedyktyńskiemu. Podniosły hymn zawiera prośby grzeszników do Matki Bożej jako istoty pełnej miłosierdzia. Posłuchajcie jego wykonania – usłyszycie niemal dosłowny przekład:

„Witaj Królowo, Matko Miłosierdzia,
życie, słodyczy i nadziejo nasza, witaj!

Do Ciebie wołamy
wygnańcy, synowie Ewy,
do Ciebie wzdychamy jęcząc i płacząc
na tym łez padole.
Przeto, Orędowniczko nasza,
one miłosierne oczy Twoje na nas zwróć,
a Jezusa, błogosławiony owoc żywota Twojego,
po tym wygnaniu nam okaż.

O łaskawa, o litościwa, o słodka Panno Maryjo!"

Pieśń zyskała dużą popularność także w Polsce. Świadczy o tym spora liczba odpisów różnych tłumaczeń tego dzieła. Jeden z nich znalazł się – razem z *Lamentem świętokrzyskim* – w nieistniejącym już dziś XV-wiecznym zbioru tak zwanych *Pieśni łysogórskich*. Parafraza łacińskiego dzieła brzmi następująco:

Chór:

„Zdrowaś, krolewno wyborna,
Matka nasza miłosierna;
Zbawienie-ś ludzkie zrządziła,
Iżeś Boga porodziła,
Krysta Nazareńskiego.
Zdrowa, ty żywot słodkości,
Wzjawiłaś wielkie radości,
Pełna jeś boskiej miłości,
Porodziłaś przez boleści
Krysta Nazareńskiego.
Zdrowa, ty nadziejo nasza,

Rajska róża wszech nakrassza;

Panieństwu nic nie zaszkodziłaś,

Narodzisz kwiat i porodzisz

Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, my k tobie wołamy,

Wszystkę pewnośc w tobie mamy,

Grzeszni synowie Jewini;

Racz prosić za nasze winy

Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, wybaw nas z padołu,

Iż nie zaginiem pospołu,

Wyzwol nas z jęstwa dyjabelskiego,

Ukaży nam łaskawego

Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, tyś nasza rzecznicza,

Grzesznych wielka spomocnica,

Świętej Trojce miłośnica;

Wzjawiona-ć jest tajemnica

Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, oczy miłościwe,

Obroci k nam l[u]tościwe;

Racz widzieć nasze udręczenie,

Daj łaskawe zlutowanie

Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, Jezusa miłego,
Owoc żywota twojego,
Jen nas zbawi wszego złego,
Zrządzi Boga łaskawego,
Krysta Nazareńskiego.
Zdrowaś, Panno miłościwa,
Wszystkich grzesznych lutościwa;
Słodkie twoje wspomnienie,
Proś nam grzechom odpuszczenie
U Krysta Nazareńskiego.
Zdrowa, ty gwiazda zamorska,
Cesarzowna jeś niebieska,
Ty nam drogę ukazujesz,
Sama nam łaskę zyskujesz
U Krysta Nazareńskiego.
Zdrowa, przeto się modlimy,
Pokornym sercem prosimy:
Racz być przy naszym skonaniu,
Przywiedzi ku złutowaniu
Krysta Nazareńskiego” [1].

Polski utwór jest znacznie dłuższy od łacińskiego oryginału. Podkreśla to i wyjaśnia Stefan Nieznanowski, polski literaturoznawca zajmujący się głównie barokiem, który jednak sporo swoich prac poświęcił innym epokom, w tym – średniowieczu. W badaniach nad dawnym piśmiennictwem Nieznanowski koncentrował się nad twórczością o tematyce religijnej. Do efektów jego badań należy artykuł zatytułowany

Średniowieczna liryka religijna. Rekonesans badawczy. Na temat parafrazy *Salve Regina* napisał:

„Przekładem są właściwie tylko pierwsze wersy strofy, następne dobudowują coś w rodzaju poetyckiego komentarza, który pokazuje dość rozległą skalę problemów zarówno dookreślających dogmatycznie Maryję, ale i emocjonalnych. Autor jest wyraźnie przejęty mizერიami ziemskiego bytowania, przeraża go ono [...], pobudza jego inwencję słowną. [...] Maryja-pośredniczka [...], Maryja-wyrozumiała Matka wstrzymująca dłoń karzącą, rozumiejąca ludzkie niedole, »cesarzowa nieba« – to atrybuty eksponowane w wierszu. Niby też z dogmatów rodem, ale nie intelektualne, lecz raczej emocjonalne. Wrażenie mniejszej oschłości tekstu sprawia może fakt, iż rozbudowano w nim partie prośby. Budowana ona jest tu wielostopniowo, od prośb o łaski potrzebne w życiu doczesnym po tę najważniejszą, tyczącą się kresu naszej wędrówki po »padole łez« [...]. Zakończenie pieśni może stanowić syntezę-symbol zamknięć pieśni maryjnych średniowiecza. Błagają wszystkie [...] o dobrą śmierć” [2].

Inną popularną w średniowieczu formą piśmiennictwa, w której podejmowano tematy maryjne, były modlitewniki. Często wykonywano je dla konkretnej osoby. Tak jest na przykład z XI-wiecznym *Modlitewnikiem Gertrudy*, choć spisano go nie dla niej, gdyż Gertruda, czyli córka króla Mieszka II, to tylko jedna z właścicielek pięknego manuskryptu. Znacznie mniej wiadomo o żyjącej podobno w XV wieku Nawojce, czyli Natalii. Według legend, była pierwszą studentką Akademii Krakowskiej, przy czym oczywiście uczyła się nieoficjalnie i pod przebraniem. Dla Nawojki wykonano – dziś zaginiony – modlitewnik, w którym dużą część modlitw skierowano do Matki Bożej. Fragment jednej z nich brzmi tak:

„Święta Maryja, Boża porodicielko, naczyszczsza dziewko, przez miłość syna twego jednaczka, Boga naszego, Jesu Krysta, ze wszemi świętymi i wybranymi Bożymi przydzi na pomoc mnie a racz prosić za mną grzesznicą [...]. Ciebie bogosławiały wszytki rodowie, bo tobie uczynił wielkość, jenże mocen jest i święte jimię jego. Ty chwalebna, krolewno niebieska; ciebie proszę, bogosławiona dziewko, święta Maryja, przez święte twe narodzenie. Wiem, że stwórzyciela wszego luda porodziła jeś, iżby była mnie nędznicy na pomoc w dzień skonania mego ze wszemi świętymi, przez święty krzyż, na nimże syn twój przybit był. [...]

Zdrowa bądź, Maryja, miłości pełna, Boża porodicielko, jażeś nad słońce i nad miesiąc cudniejsza. Zdrowa bądź, gospodze chwalebna i bar[d]zo wyśmienita [...]. Zdrowa bądź, gospodze aniołem zawitana. Zdrowa bądź, gospodze ogarniona Duchem Świętym. Zdrowa bądź, pani, nosząca Boga. Zdrowa bądź, pani, iżeś z twego świętego żywota zasłużyła jeś Syna Bożego porodzić. [...] Zdrowa bądź, krolewno, ty Syna Bożego

pieluchami powijała, tyś ji w jaskach pokładała. Zdrowa bądź, krolewno, tyś Syna Bożego w kościele ofierowała, ktoregoś w cieie oglądała i obeźrzała, i słyszałaś przepowiadając zbawienie nasze. Zdrowa bądź, dziewko chwalebna, którażeś Syna Bożego widziała na krzyżu rozbitego za nasze odkupienie. Zdrowa bądź, któraś Syna Bożego widziała umarłego i za nas pogrzebionego. Zdrowa bądź, Pani, ktoregoż żeś widziała wstając z martwych” [3].

W przytoczonej modlitwie powodem do chwały Maryi jest jej udział w życiu Jezusa, któremu Matka towarzyszyła od narodzin do śmierci na krzyżu, a nawet widzieć go miała po zmartwychwstaniu (według legend to właśnie Maryja była pierwszą osobą, która tego doświadczyła). O najwyższej pozycji Maryi świadczą tytuły, jakimi jest obdarzana. Podkreśla się między innymi jej panieństwo połączone z macierzyństwem, co ma uwypuklić niezwykłość Matki-Dziewicy. Używa się w stosunku do niej również określenia „gospodze” (czyli – pani), a przede wszystkim – „krolewną”, czyli władczynią wszystkich ludzi.

W przywołanym fragmencie nie pojawia się bardzo ważny dla teologii maryjnej motyw, czyli Niepokalane Poczęcie. Ten dogmat twierdzący, że Maryja urodziła się bez grzechu pierworodnego, został ogłoszony dopiero w 1854 roku. W średniowieczu dyskutowany nad tym, co potwierdza właśnie *Modlitewnik Nawojki* w jednym miejscu mówi się tam o tym, że Trójca Święta od razu zaplanowała poczęcie Maryi bez udziału grzechu, ale w innej modlitwie wspomina się oczyszczanie Maryi z grzechu, a więc zakłada się, że grzech jej pierwotnie dotyczył – to dowód na ścieranie się kontrowersyjnych stanowisk w obrębie teologii chrześcijańskiej.

Źródła: [1] *Zdrowaś, krolewno wyborna...*, [w:] *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, zebrał M. Bobowski, Kraków 1893, s. 62.

[2] Stefan Nieznanowski, *Średniowieczna liryka religijna. Rekonesans badawczy*, [w:] Stefan Nieznanowski, *Studia i wizerunki*, Warszawa 1989, s. 29–30.

[3] *Modlitewnik Nawojki*, [w:] Wiesław Wydra, Wojciech R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1984, s. 37–38.

“Zdrowaś, krolewno wyborna...

Zdrowaś, krolewno wyborna,
Matka nasza miłosierna;
Zbawienie-ś ludzkie zrządziła,
I żeś Boga porodziła,
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, ty żywot słodkości,
Wzjawiłaś wielkie radości,
Pełna jeś boskiej miłości,
Porodziłaś przez boleści
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, ty nadziejo nasza,
Rajska róża wszech nakrassza;
Panieństwu nic nie zaszkodziłaś,
Narodzisz kwiat i porodysz
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, my k tobie wołamy,
Wszystkę pewnośc w tobie mamy,
Grzeszni synowie Jewini;
Racz prosić za nasze winy
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, wybaw nas z padołu,
Iże nie zaginiem pospołu,
Wyzwol nas z jęstwa dyjabelskiego,
Ukaży nam łaskawego
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, tyś nasza rzecznicza,
Grzesznych wielka spomocnica,
Świętej Trojce miłośnica;
Wzjawiona-ć jest tajemnica
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, oczy miłościwe,
Obroci k nam l[u]tościwe;
Racz widzieć nasze udręczenie,
Daj łaskawe zlutowanie
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, Jezusa miłego,
Owoc żywota twojego,
Jen nas zbawi wszego złego,
Zrządzi Boga łaskawego,
Krysta Nazareńskiego.

Zdrowaś, Panno miłościwa,
Wszystkich grzesznych lutościwa;
Słodkie twoje wspomnienie,
Proś nam grzechom odpuszczenie
U Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, ty gwiazda zamorska,
Cesarzowna jeś niebieska,
Ty nam drogę ukazujesz,
Sama nam łaskę zyskujesz
U Krysta Nazareńskiego.

Zdrowa, przeto się modlimy,
Pokornym sercem prosimy:
Racz być przy naszym skonaniu,
Przywiedzi ku zlutowaniu
Krysta Nazareńskiego.

Źródło: *Zdrowaś, krolewno wyborna...*, [w:] *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, wybór M. Bobowski, Kraków 1893, s. 62.

“ **Modlitewnik Nawojki**

Święta Maryja, Boża porodicielko, naczyszczsza dziewko, przez miłość syna twego **jednaczka**, Boga naszego, Jesu Krysta, ze wszemi świętymi i wybranymi Bożymi przydzi na pomoc mnie a racz prosić za mną grzesznicą [...]. Ciebie bogosławia **wszytki rodowie**, bo tobie uczynił wielkość, jenże mocen jest i święte jimię jego. Ty chwalebna, krolewno niebieska; ciebie proszę, bogosławiona dziewko, święta Maryja, przez święte tve narodzenie. Wiem, że stworzyciela wszego luda porodziła jeś, iżby była mnie nędznicy na pomoc w dzień

skonania mego ze wszemi świętymi, przez święty krzyż, **na nimże** syn
twój przybit był. [...]

Zdrowa bądź, Maryja, miłości pełna, Boża porodicielko, jażeś nad
słońce i nad miesiąc cudniejsza. Zdrowa bądź, **gospodze** chwalebna
i bar[d]zo wyśmienita [...]. Zdrowa bądź, gospodze **anjołem zawitana**.
Zdrowa bądź, gospodze ogarniona Duchem Świętym. Zdrowa bądź,
pani, nosząca Boga. Zdrowa bądź, pani, iżeś z twego świętego żywota
zasłużyła jeś Syna Bożego porodzić. [...] Zdrowa bądź, krolewno, ty
Syna Bożego pieluchami powijała, tyś ji **w jasłkach** pokładała. Zdrowa
bądź, krolewno, tyś Syna Bożego w kościele oferowała, ktoregoś
w ciele oglądała i obeźrzała, i słyszałaś przepowiadając zbawienie
nasze. Zdrowa bądź, dziewko chwalebna, którażeś Syna Bożego
widziała na krzyżu **rozbitego** za nasze odkupienie. Zdrowa bądź,
ktoraś Syna Bożego widziała umarłego i za nas pogrzebionego.
Zdrowa bądź, Pani, ktoregoż żeś widziała wstając z martwych.

Źródło: *Modlitewnik Nawojki*, [w:] Wojciech R. Rzepka, Wiesław Wydra, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*,
Wrocław 1984, s. 37–38.

Sprawdź się

Tekst do ćwiczeń

((Jan z Szamotuł Paterek

Kazania o Maryi Pannie Czystej

Tu by spytał: **jeśli** Bog mógł tę Pannę lepszą stworzyć, niżli stworzył? Tu rozumiej, iż trzy rzeczy Bog najlepsze stworzył: najpierwszą człowieczeństwo Krystusa, **błogosławieństwo** w niebie a Maryją Pannę. Tedy, **acz** Bog mógł **mocą niezwiązaną** lepszą stworzyć Maryją jako każde insze stworzenie, a wszako to nie było tak potrzebne, bo ją uczynił najlepszą, **nadostojniejszą** nad wszystko stworzenie, a to dosyć.

Cudność ciała Maryjej Panny stąd biorą. Gdy Maryja była naślachetniejsza na duszy nad stworzenie, tako miała być nadoskonałsza w ciele i najlepsza. Tego wywod jest, iż naślachetniejszej duszy ma być ciało naślachetniejsze dano, ale dusza Maryjej była naślachetniejsza, przeto po ciele swego miłego Syna ciało **dziwnej** doskonałości a cudności. A tako się w niej spełniło pismo **Judyt** jedennastego **kapitulum**: „**Nie jest** taka niewiasta na ziemi w węźrzeniu, w cudności a w słodkości słów”¹. Też to wywodzą, gdyż natura błędzić nie może, syn ma być podobien matce, a Krystus był między syny ludzkimi nacudniejszy, przeto i ciało Panny było cudne, która cudność **zależy** w **wysokości, farbie, w jakości, w członkow cudnym postawieniu**. A przeto będzim **baczyć** o jej barwie, o jej wielkości, o cudnych członkach. I pytam, jeśli Maryja Panna była wielkiego albo małego zrostu? Na co **Wojciech Wielki** odpowiada, iż miała zrost **słuszny**, tak, iż ani barzo wielka ani mała, ale jako zależy na zrost wysoki cudny niewieści, co zrozumiej **od Krystusa**; bo ile zależało na Krystusa, miał ciało jako mąż nie jako obrzym ani jako karzeł, nic wyszy, jedno na ośmi dłoń wielkich, a na dziewięć mniejszych. Ale **pospolicie** tak wielki syn jako matka, przeto tak wysoka była Maryja jako jej miły Syn. **Podług jako zależało** cudnej

Pannie, iż się w niej spełniło pismo **Canticorum** siódmego kapitulum: „O, jako cudnaś namilsza moja, zrostem twym przyrównana palmie”².

I spytał by tu, jeśli była tłusta a **cielista abo sucha**. Odpowieda Wojciech, iż w ciełe Panny Maryjej była **słuszna podobność**, iż w niej nie była zbytnia tłustość ani suchość. [...]

Wtore rozumiej o jej barwie, iż troja barwa była rozumiana na ciełe; pierwszą **bierzą** z skory, wtorą z włosów, trzecią z oczu. Pierwe pytanie: jakiej była barwy na skorze abo na ciełe, jeśli białej albo czarnej, albo czerwonej, abo smieszanej. I **kładzie** Wojciech: z czerwona białej cudnej barzo, to jest biała rumiona, bo i cudna jest ta **płeć** i barzo czystego przyrodzenia.

Włosy, pytam, jakie miała, i odpowiedam, iż **nie owszeki** miała kędzierzawych, bo takie włosy bywają w człowiece z zbytku, z zimna, a znamionują człowieka nadętego a zysku żądającego, co nie było w Pannie. [...] Nie miała też **lisowatych** albo prawie czerwonych, co ukazuje zbytnią gorącość, a znamionują człowieka z przyrodzenia niewiernego. Były tedy jej włosy **mierne**, żółtoczarne, bo takie słuszają ku płci białej, rumionej; takie włosy się **mieniają**, bo z młodu bywają żółte barzo, a potym czarne. [...]

Wtore, takie jej włosy słuszały, iż takie włosy, gdy są cienkie, miękkie, znamionują dobre obyczaje a dobrej płci **dobre przyrodzenie**, bo czynią człowieka stałego, mocnego i ukazują **mozg ciepły a suchy**, które jest jego najlepsze przyrodzenie. A taki człowiek bywa **wolen w smyslech swych a czujny**, co już z pierwszego mego o żywocie Panny Maryjej pisania wiemy, iż było w Pannie Maryjej. To jeszcze zrozumiemy z **Weroniki**, która ukazuje, iż włosy Pana Jezusa w brodzie i w głowie były czarne, tak u Maryjej.

Oczy miała czarne, bo czarne oczy, gdzie czarne włosy też, i to **chędoży** panny i człowieka. Też, iż od mózgu gorącego a suchego mniej wilkości idzie do oczu, a temu też rzadko bolewiają abo **płyną**, iż

mało **wilkości** mają, a mocne i ostre widzenie i cudność dają; tedy to słuszało Maryjej Pannie. [...]

Już wypisać chcę każdego członka **słuszność**, czego nie jest dziw, iż ta Panna była we wszystkich członkach przednie cudna, bo jej to słuszało z podobności, którą miała ku Krystusowi, tak z strony dusze, jako z strony ciała. [...]

Głowa jej była niejako podługowata, czoło nieszerokie, ale gładkie, [...], a zawsze na doł je spuszczała, taka bowim głowa a czoło ukazują człowieka **opatrznego**, mądrego a **sromieźliwego**. [...] Nos prosty, niewielki, prosto idący, co znak jest stałości a roztropności. **Jagody** jej niepucółowate albo tłuste ani wyschłe, ale cudne, białe a rumione w barwie jako mleko a róża. Usta naświetsze, miłe, rozkoszne, wesołe, wszelkiej słodkości napełnione. Wargi czerwone a niejako **odpieszniałe** albo cieliste, [...]. Zęby jej były białe, proste, równe a czyste. **Podgarłek** jej słuszny a w miarę, niejako na czterzy grani, gdzie szedł niejaki dołek przez pośrzodek. Szyja biała, jasna, nieotyła ani wyschła. Ręce gołe a słuszne, palce [...] długie, proste a gładkie. Wszystko ciało **dziwną** Boską mądrością sprawione. Odzienie, jako sukienkę, miała z białą czerwoną, płaszczyk jakoby modry, tej barwy jako niebo jasne. [...]

Głos jej milutki, głośny, wesoły, tak iż rozlała się była łaska w uściach jej, jako napisano w psalmiech. Milczenie **chowala**, rzadko mówiła, **aliż** tego barzo była potrzeba, co jest nam nauka.”

Źródło: Jan z Szamotuł Paterek, *Kazania o Maryi Pannie Czystej*, [w:] *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, oprac. M. Adamczyk, W. R. Rzepka, W. Wydra, Warszawa-Poznań 1996, s. 132–135.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Co – według Jana z Szamotuł – należy do najwspanialszych dzieł Boga? Zaznacz poprawne odpowiedzi.

☐ szczęście wieczne w niebie

☐ kosmos

☐ Raj

☐ Maryja

☐ fakt, że Jezus przybrał naturę ludzką

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawnie użyte słowa w tekście.

Według Jana z Szamotuł Bóg ☐ mógł / ☐ nie mógł stworzyć Maryi jeszcze

doskonalszą. Jednak ☐ nie było / ☐ było to potrzebna, bo Maryja ☐ przewyższała

/ ☐ nie przewyższała wszystkich ludzi.

Ćwiczenie 3

Zaznacz poprawne dokończenie zdania. Cieleśna uroda Maryi była efektem:

☐ cudu

☐ mądrości Bożej

☐ faktu, że jej rodzice byli bardzo piękni

☐ interwencji anielskiej

☐ jej dbałości o swój wygląd

Ćwiczenie 4

Na podstawie tekstu *Salve Regina* i jego polskiej parafrazy napisz, jaki wizerunek Maryi wyłania się z tych utworów. Kim jest dla modlących się ludzi?

Ćwiczenie 5

W tekście liczącym co najmniej 100 słów scharakteryzuj Maryję na podstawie *Kazania o Maryi Pannie Czystej*.

Ćwiczenie 6

W krótkim tekście wylicz te źródła, które – według Jana z Szamotuł – poświadczają piękno cielesne Maryi.

Ćwiczenie 7

Udowodnij w krótkim tekście, że *Kazanie* opisujące piękno ciała i duszy Maryi ma charakter dydaktyczny. Koniecznie przywołaj odpowiedni cytat tekstu Jana z Szamotuł.

Ćwiczenie 8

Ułóż plan wypowiedzi na temat: „Jaki model przedstawiania Matki Bożej zastosował Jan z Szamotuł w *Kazaniu o Maryi Pannie Czystej*?”.

Praca domowa

Odpowiedz na pytanie, czy wizerunek Maryi wyłaniający się ze średniowiecznych utworów jest bliski wrażliwości człowieka współczesnego? Napisz tekst liczący 400 słów.

Dla nauczyciela

Autor: Małgorzata Kosińska-Pułka, Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Obraz Maryi w średniowiecznych tekstach

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa);

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

8) tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny tekstów o charakterze argumentacyjnym;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- scharakteryzuje Matkę Bożą na podstawie *Kazań o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka;
- ustali, jakie argumenty zawarte w *Kazaniu o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka poświadczają cielesne piękno Matki Bożej;
- wykaże, że *Kazanie o Maryi Pannie Czystej* Jana z Szamotuł Paterka ma charakter dydaktyczny;
- określi, jaki model przedstawiania Matki Bożej zastosował Jan z Szamotuł Paterka w *Kazaniu o Maryi Pannie Czystej*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- projekt instalacji.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Materiał umieszczony w multimedium może stanowić punkt wyjścia do konkursu na projekt instalacji plastyczno-muzycznej. Uczniowie wybierają jeden utwór i dołączają do niego samodzielnie wybrany fragment muzyki sakralnej (jako tło muzyczne) i obraz. Wybrane instalacje wspólnie omawiają i organizują w klasie ich pokaz. Chętni uczniowie opisują uczucia, które wywołują oglądane i wysłuchiwanie dzieła sztuki plastycznej i muzycznej.

Faza wprowadzająca:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z sekcją „Przeczytaj”. Chętna osoba podsumowuje zdobyte w ten sposób wiadomości.

Faza realizacyjna:

1. Część właściwa lekcji rozpoczyna się od lektury tekstów i wyjaśnienia trudnego słownictwa. Uczniowie wykonują ćwiczenie 1 z sekcji „Sprawdź się”.
2. Nauczyciel prowadzi z uczniami rozmowę na temat tego, czym jest kazanie. Uczestnicy wyjaśniają, dlaczego – ich zdaniem – tekst Jana z Szamotuł Paterek nosi tytuł Jan z Szamotuł Paterek *Kazania o Maryi Pannie Czystej*.
3. Nauczyciel dzieli klasę na trzy grupy i przydziela każdej z nich zadania do wykonania (z sekcji „Sprawdź się”). Uczniowie rozwiązują je. Wybierają lidera, który wspólne ustalenia przedstawia pozostałym uczestnikom zajęć.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie porównują łacińską pieśń *Salve Regina* z jej polską parafrazą *Zdrowaś, krolewno wyborna...* – koncentrują się na motywach wprowadzonych do polskiej wersji utworu. Charakteryzują również Maryję przedstawioną w *Modlitewniku Nawojki*.

Praca domowa:

1. Czy wizerunek Maryi wyłaniający się ze średniowiecznych utworów jest bliski wrażliwości człowieka współczesnego? Napisz tekst liczący 400 słów.

Materiały pomocnicze:

- Stefan Nieznanowski, *Średniowieczna liryka religijna. Rekonesans badawczy*, [w:] Stefan Nieznanowski, *Studia i wizerunki*, Warszawa 1989.

- *Bogurodzica*, wstęp filologiczny J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, opracowanie muzykologiczne H. Feicht, Wrocław 1962.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do podsumowania lekcji.